

Σάββας Στρούμπος: "Ακόμα και στις πιο ζοφερές συνθήκες, ο άνθρωπος μπορεί να γεννήσει τις δυνατότητες της εξέγερσης"

Ηλέκτρα Ζαργάνη

23/11/2015

Στη φουτουριστική δυστοπία του "Εμείς", ο Γιεβγκένι Ζαμιάτιν φτιάχνει έναν κόσμο από αριθμοποιημένα πρόσωπα και σώματα χωρίς φαντασία, όνειρα και ερωτικά συναισθήματα. Το αριστούργημα του Γιεβγκιένι Ζαμιάτιν, ενέπνευσε μεταξύ άλλων σημαντικών προσωπικοτήτων της τέχνης, τον Τζορτζ Όργουελ για τη συγγραφή του περίφημου "1984", τον Άλντους Χάξλεϋ για το «Θαυμαστός Καινούριος Κόσμος», τον Ρέι Μπράντμπερι για το «Φαρενάιτ 451» κ.α. Η Ομάδα Σημείο Μηδέν παρουσιάζει σε 1η Παγκόσμια θεατρική απόδοση αυτό το έργο για δεύτερη χρονιά στο νέο χώρο του θεάτρου Άττις και ο σκηνοθέτης της παράστασης, Σάββας Στρούμπος, μιλάει στο koutipandoras.gr για τον ασφυκτικό κόσμο των αριθμημένων και των μηχανών, για την ιδέα της κοινωνικής επανάστασης, για την τέχνη που δημιουργεί ρήγματα στον κόσμο της κυριαρχίας και τη διαλεκτική σύνδεση του ατομικού με το συλλογικό.

Γιατί επιλέξατε το έργο "Εμείς" του Ζαμιάτιν; Ποια στοιχεία του σας ενέπνευσαν;

Το μυθιστόρημα μου το συνέστησε ο Φώτης Τερζάκης το 2011. Είχαμε συνεργαστεί στους Δίκαιους του Καμύ, δουλεύοντας πάνω στην ιδέα της ηθικής της εξέγερσης. Μου είχε φανεί αρκετά ελκυστικό, ωστόσο πολύ δύσκολο να ανέβει στο θέατρο. Στο μεταξύ, άνοιξε στη δουλειά της ομάδας ο άξονας της Απο-ανθρωποποίησης του ανθρώπου. Στα πλαίσια αυτού του κύκλου δουλέψαμε πάνω σε κείμενα όπως η «Μεταμόρφωση» του Κάφκα, ο «Βούτσεκ» του Μπύχνερ, η δεύτερη εκδοχή της «Σωφρονιστικής Αποικίας» του Κάφκα κι έτσι, ήρθε με φυσικό τρόπο το «Εμείς» του Ζαμιάτιν, με το οποίο κλείνει αυτός ο κύκλος.

Πώς προσεγγίζετε ως ομάδα την ιδέα της Απο-ανθρωποποίησης;

Η ιδέα της Απο-ανθρωποποίησης ξεκίνησε με τη «Μεταμόρφωση», όπου ο υπάλληλος Γκρέγκορ Σάμσα χάνει τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά του

και μετατρέπεται σε τεράστιο απεχθές ζώφιο, όπως λέει ο Κάφκα. Στην περίπτωση της «Μεταμόρφωσης», αυτό γίνεται εξαιτίας της πίεσης που υφίσταται ο (αντι)ήρωας από την κοινωνία-και-την-οικογένεια, ως μηχανή μεταμόρφωσης των ανθρώπων. Μιλώντας για τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά και την απώλειά τους, μελετήσαμε τον τρόπο με τον οποίο εγγράφεται η εξουσία στο σώμα. Η ίδια η ανθρώπινη ύπαρξη ενσωματώνει έτσι της επιταγές της εξουσίας ως συμπεριφορά, ως σκέψη, ως πράξη, ως συνείδηση, ως συναισθήματα, ως στάση απέναντι στη ζωή. Υπανθρώπους αποκαλούσαν οι ναζί τους έγκλειστους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Εφόσον αυτοί οι υπάνθρωποι δεν θεωρούνταν άνθρωποι, μπορούσαν να βασανιστούν και να δολοφονηθούν, να γίνουν σαπούνια στους θαλάμους αερίων και οι «άριοι» θύτες να είναι πάντα αθώοι. Στον «Βούτσεκ» είδαμε τον κόσμο ως στρατόπεδο συγκέντρωσης και τον ίδιο τον Βούτσεκ ως παραληρηματικό παρία εντός του στρατοπέδου. Στη «Σωφρονιστική Αποικία», είδαμε τον κόσμο ως αποικία, ως μηχανή βασανισμού κι εγγραφής πάνω στο σώμα μέχρι θανάτου νόμων, ηθών και αξιών που επιτάσσει η εξουσία στους υπανθρώπους της.

Τι χαρακτηρίζει τον κόσμο του Ζαμιάτιν στο έργο «Εμείς»;

Ο Ζαμιάτιν μας μεταφέρει στο μέλλον, 1.500 χρόνια από σήμερα, μετά από έναν Διακοσαετή πόλεμο. Ότι έχει μείνει από τον υπάρχοντα κόσμο είναι κλεισμένο μέσα σε ένα γυάλινο τείχος. Η ανθρωπότητα διοικείται από το Μονοκράτος και τον Ευεργέτη της, απόλυτο αρχηγό του ολοκληρωτικού καθεστώτος. Τα ανθρώπινα όντα έχουν πάψει να έχουν ονόματα και ξεχωρίζουν με αριθμητικούς και γραμματικούς κώδικες (D-503, I-330). Αυτά τα όντα δεν είναι απλοί αριθμοί, αλλά αριθμημένοι, δηλαδή έχουν υποστεί διαδικασία αριθμοποίησης. Τι σημαίνει αυτό στην πράξη; Οι αριθμημένοι του Μονοκράτους δεν ονειρεύονται, δεν έχουν συναισθήματα, δεν έχουν φαντασία, δεν ερωτεύονται. Διαθέτουν μονάχα μηχανικές και τεχνικές λειτουργίες. Η βασική τους δραστηριότητα είναι η συμμετοχή τους στη γραμμή παραγωγής Τέιλορ. Πρόκειται για μία αλυσίδα παραγωγής που εφαρμόστηκε από τις αρχές του 20ου αιώνα στα εργοστάσια στην Αμερική. Σε αυτά ο εργαζόμενος για πολλές ώρες υποχρεούται να κάνει μια συγκεκριμένη κίνηση, να βιδώνει για παράδειγμα μία βίδα. Η ταινία του Τσάπλιν "Μοντέρνοι Καιροί" δείχνει ακριβώς αυτό το χαρακτηριστικό. Ο εργάτης μετά από άπειρες ώρες που κάνει την ίδια δράση, ολοκληρώνει την εργασία του, αλλά η δράση έχει

παραμένει πάνω στο σώμα του και δεν μπορεί να απεγκλωβιστεί από αυτήν. Στην ταινία «Μετρόπολις» του Φριτς Λανγκ που παρουσιάστηκε το 1927 υπάρχει η ίδια προβληματική. Ο Ζαμιάτιν έγραψε το έργο του το 1921 και με τις προβληματικές που θέτει επηρεάζει τον Φριτς Λανγκ.

Τι ακριβώς συμβαίνει στον κόσμο των αριθμημένων;

Πρόκειται για έναν κόσμο γυάλινο. Δεν υπάρχει το στοιχείο της προσωπικής ζωής. Τα πάντα είναι εμφανή. Ένα μεγάλο Πανοπτικό. Στο σπίτι, στη δουλειά, στο δρόμο, ο αριθμημένος είναι εμφανής. Είμαστε σε μία δυστοπική κατάσταση, όπου ο άνθρωπος έχει απο - ανθρωποποιηθεί, όχι με την έννοια του στρατοπέδου συγκέντρωσης ή με την έννοια του βασανισμού από τις ήδη γνώριμες έννοιες του παρελθόντος, αλλά έχει μετατραπεί σε μηχανή. Και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό, που έχουν χαθεί εντελώς τα ανθρώπινα συναισθήματα του ερωτισμού, της επιθυμίας, της ανάγκης του άλλου ανθρώπου, της φαντασίας, του ονείρου. Σε αυτόν τον ολοκληρωτικό κόσμο των μηχανών και των αριθμημένων, έξω από το τείχος, υπάρχει μία επαναστατική οργάνωση που στοχεύει στην επαναστατική ανατροπή του Μονοκράτους.

Ποια είναι η σύνδεση του ατομικού με το συλλογικό σε αυτό το ασφυκτικό περιβάλλον;

Η κοινωνική επανάσταση δεν μπορεί να συντελεστεί ή και να ολοκληρωθεί χωρίς την προσωπική επανάσταση και αντίστροφα. Οι άνθρωποι αλλάζουν τον εαυτό τους καθώς με τη δράση τους αλλάζουν τον κόσμο και αντίστροφα. Η μια διαδικασία δεν μπορεί να διαχωριστεί από την άλλη. Το δεύτερο στοιχείο που προτάσσει ο Ζαμιάτιν και έχει κυρίαρχο ενδιαφέρον, είναι η πίστη στη δυνατότητα του ανθρώπου να αντισταθεί, να διεκδικήσει την «ανθρωπινότητά» του, να επαναστατήσει, ακόμα και μέσα στον δυστοπικό κόσμο των μηχανών, της εξουσίας και του ολοκληρωτισμού. Μπορεί διαβάζοντας το μυθιστόρημα, να μας προκαλεί ασφυξία ο κόσμος των αριθμημένων, των μηχανών, του γυάλινου τοίχους, του Ευεργέτη, του Μονοκράτους, τελικά όμως το πρόσημο είναι θετικό, το μήνυμα είναι αισιόδοξο. Ο άνθρωπος μπορεί να γεννήσει τη δυνατότητα της εξέγερσης και της κοινωνικής επανάστασης.

Αυτό για εμάς έχει μεγάλη σημασία και είναι σημείο τομής. Μετά τον κύκλο της Απο-ανθρωποποίησης και μέσα από το «Εμείς», ανοίγει ένας νέος κύκλος που αφορά στην αναγκαιότητα της κοινωνικής

επανάστασης. Ξεκινάμε με την «Αποστολή» του Χάινερ Μύλλερ που θα παρουσιαστεί τον Μάιο στην Αθήνα. Η βασική θεματική είναι ότι η κοινωνική επανάσταση ως ιδέα και ως πράξη μπορεί να εκφυλίζεται, μπορεί να ηττάται, μπορεί να προδίδεται, αλλά είναι πάντα αναγκαία, πάντα επίκαιρη.

Πόση αξία έχει αυτή η ιδέα στις μέρες μας;

Ειδικά στις μέρες μας έχει μεγάλη σημασία. Μέσω του θεάτρου είναι σημαντικό να επικοινωνείται η αίσθηση, το μήνυμα ότι μπορούμε να ελπίζουμε, ότι μπορούμε να ανατρέψουμε τα δεδομένα, ότι έχει νόημα να αντιστεκόμαστε, να αγωνιζόμαστε.

Το έργο του Ζαμιάτιν έχει τη ματιά του στραμμένη στη Σοβιετική Ένωση;

Το 1921 που γράφει ο Ζαμιάτιν δεν έχει διαμορφωθεί ο λεγόμενος Σταλινισμός με τα ολοκληρωτικά του χαρακτηριστικά. Αυτό έχει μεγάλη σημασία γιατί, κατά τη γνώμη μου, ο Ζαμιάτιν δεν επιτίθεται στο σοβιετικό πείραμα, που είναι πολύ νεαρό εκείνη την εποχή και βγαίνει από τις φωτιές ενός απίστευτου εμφυλίου πολέμου. Ο Ζαμιάτιν δεν γράφει για να επιτεθεί στους Σοβιετικούς, παρ' όλο που το μυθιστόρημά του απαγορεύεται το 1921 στη Ρωσία και έτσι το δημοσιεύει παράνομα το 1927 στην Αγγλία. Εάν δούμε τα δεδομένα του μυθιστορήματος, το έργο αφορά τους μπολσεβίκους στον βαθμό που λύνουν προβλήματα του σοσιαλισμού με καπιταλιστικό, αστικό τρόπο. Τα ζητήματα που απασχολούν τον Ζαμιάτιν είναι η γραμμή παραγωγής Τέιλορ, η λατρεία της εξουσίας του θεού-αφέντη, ο άνθρωπος αριθμός, η απώλεια των ανθρώπινων χαρακτηριστικών από την εξουσία των μηχανών. Γι' αυτό το κείμενο μας αφορά σήμερα. Τα παραπάνω στοιχεία ο Ζαμιάτιν δεν τα δανείζεται από την επαναστατημένη Ρωσία, αλλά από χώρες όπως η Αγγλία και η Αμερική που ανήκουν στον ανεπτυγμένο καπιταλισμό της εποχής.

Στην παράσταση παίζει πολύ σημαντικό ρόλο η κίνηση του σώματος.

Πώς δουλέψατε πάνω σε αυτό το κομμάτι;

Προέρχομαι από την σχολή του Θεάτρου Άττις και του Θόδωρου Τερζόπουλου. Η δουλειά με το σώμα έχει κεντρικό χαρακτήρα στη δουλειά μας. Το Σώμα είναι ο βασικός τόπος έκφρασης της ανθρώπινης κατάστασης. Η δουλειά μας είναι ερευνητική. Οι πρόβες μας διαρκούν 7- 8

μήνες. Πρόκειται για μία έντονη διαδικασία αυτοσχεδιασμού μέσα από την οποία ο ηθοποιός αναμετριέται με τα υλικά του κειμένου με το σώμα, τη φωνή και το πνεύμα του. Σιγά-σιγά αναπτύσσεται μία ολόκληρη ψυχοσωματική συμπεριφορά του ηθοποιού στον χώρο-και-χρόνο. Η σωματικότητα δεν αναπτύσσεται με τρόπο λογικό, καθημερινό ή αναπαραστατικό, αλλά με τρόπο υπερκαθημερινό ή και υπερρεαλιστικό. Η συμπεριφορά του ηθοποιού αποκτάει κώδικες σωματικούς, φωνητικούς και εκφραστικούς που πάνε ακόμα και πέρα από την παράσταση.

Για το «Εμείς» στηριχθήκαμε στο κίνημα της Ρωσικής Πρωτοπορίας και πιο συγκεκριμένα στον Κονστρουκτιβισμό/Σουπρεματισμό. Κύριος εκπρόσωπος του ρεύματος, ο Καζιμίρ Μάλεβιτς ανέπτυξε την ιδέα της μη-αντικειμενικότητας, δηλαδή την ιδέα ότι αν σπάσουμε τον καθρέφτη της καθημερινότητας, αποκαλύπτονται άλλες βαθύτερες και ουσιαστικότερες διαστάσεις της ανθρώπινης ύπαρξης σε επίπεδο κοινωνικό-συλλογικό και ατομικό-υπαρξιακό.

Πώς μπορεί η τέχνη να καλλιεργήσει την ιδέα της κοινωνικής επανάστασης;

Η Τέχνη ανέκαθεν ήταν στην απέναντι πλευρά του οδοφράγματος από την καθεστηκυία τάξη. Δυστυχώς, στα χρόνια της ευμάρειας, περάσαμε μια μεγάλη περίοδο αφομοίωσης των καλλιτεχνών. Στην περίοδο της κρίσης, ιδιαίτερα στη σημερινή εποχή, που η δυνατότητα της κοινωνίας να αντισταθεί έχει αμβλυνθεί, θεωρώ ότι οι καλλιτέχνες πρέπει να πάμε κόντρα στο ρεύμα. Να μιλήσουμε για τη δυνατότητα της αντίστασης και την αναγκαιότητα της εξέγερσης. Ακόμα και στις πιο αντίξοες ή ζοφερές συνθήκες, ο άνθρωπος μπορεί να δημιουργήσει τις ρωγμές και τις δυνατότητες της εξέγερσης ή και της επανάστασης. Όπως είπαμε και παραπάνω, αυτό είναι το αισιόδοξο μήνυμα του «Εμείς».

Θεωρείς ότι υπάρχει ελπίδα και όραμα στην κοινωνία σήμερα μετά την αλλαγή στη στάση της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ;

Νομίζω ότι η εξέλιξη αυτής της κυβέρνησης δεν είναι κάτι που θα έπρεπε να μας εκπλήσσει.

Μπορεί οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς να επιμένανε για δικούς τους λόγους τακτικής ότι η κυβέρνηση Σύριζα-Αν.Ελ ήταν αριστερή και ότι εφάρμοζε κάποια θετικά μέτρα για την κοινωνία, η ίδια η κυβέρνηση, όμως, έλεγε σε όλους τους τόνους ότι είναι κυβέρνηση

συνεργασίας και εθνικής σωτηρίας. Ακόμα και το δημοψήφισμα μπορεί για ένα κομμάτι της κοινωνίας να ήταν μια επαναστατική πράξη, η κυβέρνηση όμως σε όλους τους τόνους έλεγε ότι ήταν απλώς ένα διαπραγματευτικό χαρτί.

Παρ' όλη τη δυστοπική κατάσταση που έχει διαμορφωθεί, το θετικό είναι ότι καλλιεργούνται συνειδήσεις και βγαίνουν συμπεράσματα: Δεν μπορούμε με ημίμετρα, βερμπαλισμούς, υποσχέσεις και πολιτικάντικες μεθόδους να λύσουμε το πρόβλημα της κρίσης και να απαλλαγούμε από τα μνημόνια. Η κρίση του καπιταλισμού είναι τεράστια και η λύση είναι η ανατροπή του υπάρχοντος συστήματος.

Γιατί ηττήθηκε το "αντιμνημονιακό" μέτωπο;

Το αντιμνημονιακό μέτωπο ηττήθηκε γιατί δεν είχε καθαρή ταξική θέση. Ποια είναι όμως η εναλλακτική; Θεωρώ ότι έχουμε και τα μεθοδολογικά εργαλεία και την ιστορική πείρα να την ορίσουμε. Πρόκειται, βέβαια, για την επαναστατική εναλλακτική. Αν, όμως, αυτό δεν γίνει κτήμα της κοινωνίας, δεν θα μπορέσει η κοινωνία να σκεφτεί, να αντιληφθεί, να φανταστεί επί της ουσίας την εναλλακτική λύση. Είναι καθήκον των οργανωμένων δυνάμεων της Αριστεράς να μιλήσουν καθαρά, με ταξική θέση, για το τι σημαίνει και με ποιον τρόπο μπορεί να απαλλαγεί η Ελλάδα από το μνημόνιο, την Ευρωπαϊκή Ένωση, το ΔΝΤ, αλλά και για ποιον λόγο υπάρχει ανάγκη ανατροπής αυτού του συστήματος. Όλα αυτά, σε επίπεδο θεωρητικού λόγου ακούγονται ουτοπίες. Εκεί είναι το πρόβλημα. Στην πραγματικότητα όμως δεν είναι ουτοπίες, ούτε θεωρητικά σχήματα, για τον πολύ απλό λόγο ότι δεν υπάρχει άλλος τρόπος. Μπορεί να υπάρχει μία διεργασία κοινωνική, αλλά όταν δεν έχει ιδεολογική συγκρότηση, καθαρό πρόγραμμα και καθαρή ταξική θέση, τότε εκφυλίζεται.